

ӨОЖ 378.14.015.62
FTAMP 14.35.07

DOI 10.52301/1991-0614-2025-4-34-51

Б.А. Матаев*, А.К. Матаева, Л.М. Мұсатіла

*Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті,
Павлодар, Қазақстан Республикасы
matayevba@pspu.kz*

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТЕРДІ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ ПРОЦЕСІНДЕ «МЕН» КОНЦЕПЦИЯСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аннотация. Бұл мақалада біз болашақ мұғалімдерді ЖОО-да кәсіби даярлау кезінде «Мен» концепциясының маңызды сипаттамаларын қалыптастырудың мәселелері мен перспективаларын қарастырдық. Зерттеудің мақсаты – педагогикалық мамандықтар студенттері арасында өзіндік «менін» қалыптастырудың кәсіби процесінің нәтижелері мен мүмкіндіктерін зерттеу. Зерттеу төрт бағыт бойынша жүргізілді. Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығы жағдайында «Мен» концепциясын қалыптастырудың теориялық тәсілдерін талдау барысында кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастырудың барлық теориялық тәсілдері оны педагогтерді кәсіби даярлауда пайдалану мүмкіндігін көрсететіні анықталды. Интеграцияланған тәсіл ең қолайлы деген қорытындыға келдік. Болашақ мұғалімнің «Мен» концепциясын қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар ретінде әлеуметтік, академиялық және кәсіби, соның ішінде практикалық дайындық, жоғары сапалы оқыту әдістері және басқалардың қолдауы айқындалады. Мәселенің қиындығы және оқу процесіндегі қажетті өзгерістер белгіленеді. Педагогикалық мамандықтар студенттерінің «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейі жоғары, ортадан жоғары және орташа деңгейде, негізінен психологиялық қасиеттердің қалыптасуы мен мақсат қоюына байланысты. Жұмыстың ғылыми-тәжірибелік маңыздылығы оның оқу-тәрбие үрдісіне тиімді тәжірибелерді енгізу арқылы «Мен» концепциясын қалыптастыру үдерісін оңтайландыру жолдарын ұсынуында. Сондай-ақ тиімді «Мен» концепциясын қалыптастырудың рефлексиялық әдістерін кіріктіру арқылы студенттерді болашақ мұғалім ретінде дайындау үдерісін жетілдіруге бағытталған кешенді модель әзірленді. Зерттеудің құндылығы – зерттеудің ғылыми сала ретінде кәсіптік білім беру психологиясына ғылыми-тәжірибелік үлес қосқанында.

Кілтті сөздер: «Мен» концепциясы, кәсіби қалыптасу, педагогикалық білім, жеке қалыптасу, кәсіби сәйкестілік, өзін-өзі тану, педагогикалық дайындық.

Кіріспе

Зерттеу тақырыбында көрсетілген мәселе жоғары өзектілікке ие, өйткені қазіргі жағдайда болашақ мұғалімдер мен оқытушылар арасында «Мен» кон-

цепцияны қалыптастыру және дамыту олардың кәсіби дайындығының негізгі міндеттерінің біріне айналады. Білім беру саласындағы жылдам өзгерістермен сипатталатын қазіргі қоғам білім беру процесін дараландыруға және білім алушылардың жеке қалыптасуына бағытталуына жоғары талаптар қояды. Осыған байланысты болашақ мұғалімдер үшін «Мен» концепциясының маңыздылығы артып, басымдыққа ие болуда.

Бұл мұғалімнің кәсіби қызметі өзін-өзі анықтаудың, өзін-өзі танудың және өзін-өзі бағалаудың жоғары дәрежесін қажет ететіндігіне байланысты. Қалыптасқан және дамыған өзіндік «мені» бар мұғалім ғана оқушылармен тиімді, сенімді және сындарлы қарым-қатынас орната алады. Мұндай мұғалім өзінің кәсіби мүмкіндіктерін барабар бағалай алады, саналы педагогикалық шешімдер қабылдай алады, өзін жеке және кәсіби қалыптасу тұрғысынан үнемі жетілдіріліп отырады.

Болашақ педагогтерді даярлау процесінде өзіндік «менін» қалыптастыру және дамыту мәселесі Қазақстандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерде егжей-тегжейлі зерттелген.

Қазақстандық зерттеушілер арасында мынадай маңызды жұмыстарды бөліп көрсетуге болады: А. Жақыпованың болашақ педагогтердің жеке-кәсіби қалыптасу сипаттамаларына арналған зерттеуі [1], Ж.Т. Тергенбаева мен Л.Н. Қарашолақованың болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздерін қарастыратын жұмыстары [2], Д.Б. Жуламанова мен А.К. Жуламановтың педагогтердің кәсіби құзыреттілігінің мәселелерін талдау және жас мұғалімдердің кәсіби қалыптасу процесін басқару туралы зерттеулері [3], Б.А. Матаевтың кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастырудың ғылыми негіздері [4].

Құзыреттілікті педагог тұлғасын дамытудың сапалық өлшемі ретінде қарастыратын М. Жилгилдинова және К.С. Құдайбергеновтың [5] еңбектері де елеулі үлес қосты. Н.С. Байжуманов [6] пен Б.Т. Кенжебоковтың [7] жұмыстары, педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру ерекшеліктеріне назар аударады, ал Ж.Х. Салхановтың зерттеулері [8] болашақ педагогтар үшін маңызды болып табылатын жеке тұлғаны дамытудың сапалық өлшемдеріне және педагогикалық құзыреттіліктерге назар аударған.

Шетелдік ғылыми әдебиеттерде «Мен» концепциясы мәселесі де кеңінен қамтылған. Осы тақырыпты зерттеуге елеулі үлес қосқан көрнекті ғалымдардың арасында Z. Jelena [9], K. Pena [10], L. Seballo [11], L. Tarkhan [12] еңбектерін атап өткен жөн. Олардың зерттеулері мұғалімдердің кәсіби мінез-құлқына әсер ететін негізгі жеке сипаттамалардың қалыптасу процестерін түсінуді едәуір тереңдете түсті.

Болашақ мұғалімдердің өзіндік «мені», жеке және кәсіби қалыптасуы саласындағы жинақталған біршама білімнің көлеміне қарамастан бұл салада көптеген қайшылықтар мен шешілмеген мәселелер бар.

Біріншіден, «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін бағалауда, сондай-ақ оны диагностикалау әдістерін әзірлеу мен қолдануда қарама-қайшылық бар. «Мен» концепциясы мұғалімнің кәсіби қызметіне әсер ету тетіктері, негізгі мамандықтардың бірі ретінде, пікірталас тудырады және ғылыми келіспеушіліктердің тақырыбы болып қала береді.

Екіншіден, «Мен» концепциясы мен болашақ мұғалімдердің кәсіби қалыптасуына мотивация арасындағы байланыс жеткілікті зерттелмеген. «Мен» концепциясының өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылысқа, кәсіби мақсаттар туралы хабардар болуға және кәсіби ортаға бейімделуге қалай әсер ететіндігі туралы мәселе тереңірек түсінуді және эмпирикалық растауды қажет етеді.

Зерттеу мақсаты – педагогикалық мамандықтардың студенттерінде «Мен» концепцияны қалыптастырудың кәсіби процесінің ерекшеліктерін зерттеу.

Зерттеу міндеттері:

1. Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау контекстінде «Мен» концепциясын қалыптастырудың теориялық тәсілдерін талдау;

2. Болашақ мұғалімнің өзіндік «менін» қалыптастыруға әсер ететін факторлар; негізгі қиындықтар мен проблемалар және оқу процесінде қажетті өзгерістерді белгілеу;

3. Педагогикалық мамандықтар студенттерінде «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін анықтау;

4. Оқу процесіне тиімді тәжірибелерді енгізу арқылы «Мен» концепциясын қалыптастыру процесін оңтайландыру жолдарын әзірлеу.

Зерттеудің жаңалығы – педагогикалық мамандықтар студенттерінің теориялық ережелері мен эмпирикалық материалдары негізінде құрылған болашақ мұғалімдер арасында өзіндік «менін» қалыптастырудың кешенді моделін жасау.

Болашақ мұғалімдерде «Мен» концепциясын қалыптастыру моделі болашақ мұғалімдердің жеке ерекшеліктерін де, білім беру процесінің ерекшеліктерін де ескереді, бұл болашақ мұғалімдерде маңызды жеке өзіндік сипаттамаларды дамыту үшін кәсіби дайындық сапасын жақсартуға бағытталған нақты ұсыныстар ұсынуға мүмкіндік береді.

Зерттеу нысаны – болашақ педагогтер.

Зерттеудің пәні – педагогикалық университетте оқу барысында «Мен» концепцияны қалыптастыру процесі.

Зерттеудің болжамы – егер оқу процесінде «Мен» концепциясына негізделген рефлексивті әдістерді мақсатты түрде қолданатын болса, онда болашақ мұғалімдерді тиімді педагогикалық қызметке жақсы дайындауға болады.

Зерттеуде ғылыми әдебиеттерді талдау; оқу процесін бақылау; жеке топтардың сауалнамалары; «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін диагностикалау әдістері; аналитикалық және статистикалық талдау әдістері қолданылды.

Бұл зерттеудің нәтижелері айтарлықтай теориялық және практикалық құндылыққа ие. Теориялық тұрғыдан алғанда, олар болашақ мұғалімдерді даярлау контекстінде осы тақырыпты тереңірек түсінуге ықпал ететін «Мен» концепциясын қалыптастыру мәселесі бойынша бар білімді кеңейтеді.

Бұл тақырыптың қалыптасу перспективалары студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастыру процесіне әртүрлі педагогикалық технологиялардың әсерін егжей-тегжейлі зерттеуді қамтиды. «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін анықтауға бағытталған диагностиканың жаңа құралдары мен әдістерін жасауға ерекше назар аудару керек. Бұл зерттеулер білім беру процесінің тиімділігін арттырады және жақсы дайындықты қамтамасыз етеді.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу материалдары зерттеу тақырыбындағы монографиялар мен ғылыми мақалалар, жоғары білім стандарттары және сауалнама нәтижелері диагностикасының хаттамалары болды.

Бірінші кезеңде әдеби талдау жүргізілді, жұмыс барысында ғылыми және практикалық әдебиеттер, болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығына қатысты «Мен» концепциясын қалыптастырудың негізгі теориялық тәсілдері қарастырылды.

Екінші кезеңде бақылау әдісін қолдана отырып педагогикалық мамандықтардың студенттерінің оқу процесінде болашақ мұғалімдер таңдаған мамандықтарының маңыздылығы мен оған дайындығы қарастырылды. Бір семестр бойы бітіруші курс 20 адамынан тұратын студенттер тобын бақылау ұйымдастырылды. Бақылау дәрістерде, семинарларда және практикалық сабақтарда жүргізілді.

Содан кейін болашақ мұғалімнің «Мен» концепциясын қалыптастыруға, сондай-ақ оқу процесінде негізгі проблемалар мен қажетті өзгерістерді анықтауға әсер ететін факторларды анықтау үшін сауалнамалар жүргізілді. Респонденттердің әртүрлі топтары үшін бес сұрақтан тұратын сауалнамалар әзірленді. Респонденттер топтары анықталды: педагогикалық ЖОО студенттері – 20 адам; педагогикалық пәндер оқытушылары – 20 адам; стейкхолдерлер (мектеп директорлары) – 20 адам.

Келесі кезеңде «Мен кімін?» тесті арқылы студенттер арасында «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейіне диагностика жүргізілді. Диагности-

ка сыртқы сипаттамалар мен ішкі қасиеттерге (сезімдер, ойлар, өзін-өзі бағалау) қатысты 20 тұжырымның көмегімен жүргізілді. Содан кейін барлық мәлімдемелер бес санатқа жіктеледі: физикалық сипаттамалар; әлеуметтік рөлдер; психологиялық қасиеттер; қызығушылықтар мен хоббилер; мақсаттар мен ұмтылыстар. Диагностика нәтижелері аналитикалық және статистикалық талдау әдістерінің көмегімен өңделді, бұл егжей-тегжейлі қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Соңғы кезеңде оқу процесіне әзірленген тиімді тәжірибелерді енгізу үшін «Мен» концепциясын (болашақ мұғалімдерді даярлауға арналған «Мен» концепциясына негізделген рефлексивті әдістер) қалыптастыру процесін оңтайландыру бойынша шаралар әзірлеу.

Нәтиже

Болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау шеңберінде «Мен» концепциясын қалыптастыру – бұл ішінара өзара байланысты және интеграцияланған әртүрлі теориялық тәсілдерді қамтитын ұзақ және күрделі процесс. Негізгі тәсілдер когнитивті-мінез-құлық, гуманистік және әлеуметтік-когнитивті болып табылады.

Когнитивті-мінез-құлық тәсілі педагогикалық психологияда кеңінен қолданылады, мұнда «Мен» концепциясы адамның өзін кәсіби маман ретінде қабылдауын қалыптастыратын мінез-құлық үлгілері мен когнитивті схемалардың жиынтығы қарастырылады. Болашақ мұғалім табиғи когнитивті схемаларға сүйене отырып, өзінің кәсіби рөлдері мен міндеттерін түсінеді [13].

Бұл тәсіл болашақ мұғалімге табысты маман бейнесіне бағытталған қажетті кәсіби қасиеттерді, әлеуеттер мен стильдерді дамыта отырып, өзінің мінез-құлқын модельдеуге мүмкіндік береді. Мұндай процесс тұрақты кәсіби сәйкестікті қалыптастыруға және педагогикалық қызметтің талаптарына бейімделуге көмектеседі.

«Мен» концепциясын қалыптастыруға гуманистік көзқарас болашақ мұғалімнің жеке басының бірегейлігі мен тұтастығына баса назар аударады [14]. Бұл тәсіл адамның ішкі әлемін ашуға бағытталған, бұл мұғалімге өзінің тәжірибесіне, құндылықтары мен ерекшеліктеріне сүйене отырып, кәсіби әлемдегі өз орнын табуға мүмкіндік береді.

Кәсіби дайындық контекстіндегі гуманизмнің негізгі идеялары өзін-өзі түсіну, яғни тұлға ретінде және болашақ маман ретінде өзінің күшті және әлсіз жақтарын түсіну болып табылады. Сонымен қатар бұл тәсіл өзінің кәсіби рөліне оң көзқарасты қалыптастыруға ықпал ететін бар мүмкіндіктер мен шектеулерді тануды қоса алғанда өзін-өзі қабылдауға баса назар аударады.

Әлеуметтік-когнитивті тәсіл болашақ мұғалімдерді кәсіби даярлау контекстіндегі ең заманауи және тиімді тәсілдердің бірі болып саналады. Ол

болашақ мұғалімдердің өз қызметін өзін-өзі реттеу және өзін-өзі ұйымдастыру процесіне белсенді қатысуын көздейтін субъективті кәсіби позицияның когнитивті-белсенді компонентін дамытуға бағытталған.

Ш.Р. Халиловтың зерттеулеріне сәйкес [15] субъектінің кәсіби дайындықтағы белсенді ұстанымы олардың кәсіби сәйкестігін қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Өзінің білім беру және кәсіби қызметін басқарудағы дербестік болашақ педагогикалық практика үшін қажетті дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

О.П. Чозгиян болашақ мұғалімдерде когнитивті-белсенді компоненттің қалыптасу ерекшеліктерін зерттей отырып, екпіннің түпкілікті нәтижеден процедуралық компонентке ауысуын атап өтті [16]. Бұл тәсіл оқу процесінде нәтиже ғана емес, сонымен қатар кәсіби қалыптасу үшін өз бетінше жағдай жасау мүмкіндігі де қалыптасатынын білдіреді.

Болашақ педагог мұғалімнің кәсіби ұстанымының субъективті концепциясының когнитивті-белсенділік компоненті ҚР МЖМБС-да [17] және мектепке дейінгі, бастауыш, жалпы және жоғары білім беру ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтың кәсіби стандартының талаптарына, мазмұндық белгілеріне белгіленген. Когнитивті-белсенді компонент, сонымен қатар, мұғалімге қойылатын психологиялық талаптарды ашады, оның біліктілік сипаттамаларын оқыту және өзін-өзі дамыту процесінде дайындалатын кәсіби педагогикалық қызметтің функционалды компоненттері ретінде анықтайды [18].

Қазіргі уақытта барлық үш теорияны біріктіретін және тұлға қалыптасуының ішкі және сыртқы аспектілерін қамтитын теңдестірілген «Мен» концепциясы тұрғысынан қарастыруға мүмкіндік беретін интеграцияланған тәсіл белсенді түрде қолданылуда. «Мен» концепциясын қалыптастырудың интеграцияланған тәсілі өз күштері мен бар мәселелерді білуге; өз рөлін қабылдауға; рефлексия мен өзін-өзі реттеуді дамытуға; өзін-өзі тану және өзін-өзі түсіну және т.б. [19]. Бұл ретте, ЖОО-да оқу процесінде болашақ педагогтердің «Мен» концепциясын қалыптастыру мынадай жалпы ережелерге ие: ЖОО-да білім беру процесін дербестендіру; қалыптасқан үлгілерді еңсеру қабілеті, жаңашылдыққа ұмтылу; оқытудың инновациялық және дәстүрлі әдістерін, форматтары мен құралдарын үйлесімді біріктіру. Университетте оқу процесінде болашақ педагогтердің кәсіби «Мен» концепциясын жүйелі түрде қалыптастыру, бір жағынан, өзін-өзі тануға, белсенділікке, бастамашылыққа негізделген тәуелсіз ілгерілеу процесі ретінде қалыптасуға жағдай жасай алады. Екінші жағынан, оқыту мен тәрбиені студенттің жеке және кәсіби өсуіне бағытталған нұсқаулық ретінде қарастыру.

Талдау нәтижелері студенттердің семинарларда, әсіресе болашақ кәсіби қызметтегі жеке аспектілерге қатысты мәселелерді талқылау кезінде жоғары белсенділік танытатынын көрсетті. Семинар сабақтары кезінде студенттер

оқытушыларға жиі сұрақтар қояды және өз пікірлерін еркін айтады. Дәрістерде олардың белсенділігі айтарлықтай төмен болады: студенттердің көпшілігі ақпаратты жазумен шектеледі және оқытушылар ұсынатын мәселелерді талқылауға қатыспайды.

Айта кету керек, барлық оқытушылар өздерінің педагогикалық тәжірибесінде пікірталас элементтерін қолдана бермейді, бұл студенттердің белсенді болу мүмкіндіктерін шектейді. Сонымен қатар практикалық сабақтарда болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығына байланысты мәселелер жиі назардан тыс қалады.

Талдау көрсеткендей, студенттердің білім беру сабақтарына белсенді қатысуы олардың кәсіби өзін-өзі тануын нығайтуға ықпал етеді. Жоғары оқу орнының оқытушылары студенттердің бастамасы мен дербестігін қолдай отырып, осы үдерісте шешуші рөл атқарады. Осыған қарамастан, педагог мамандығына бағдарлана отырып, «Мен» концепциясын қалыптастыруға бағытталған жүйелі практикалық дайындықтың болмауына байланысты мәселелер анықталды.

Оқытушылар тарапынан қолдаудың жеткіліксіздігі, сондай-ақ интерактивті және тәжірибеге бағытталған оқыту әдістерін сирек пайдалану студенттердің кәсіби қалыптасуына кері әсерін тигізуі мүмкін. Бұл өз кезегінде олардың кәсіби дағдыларына деген сенімділік деңгейінің төмендеуіне және табысты педагог болу қабілетінің төмендеуіне әкелуі мүмкін.

Болашақ мұғалімнің «Мен» концепциясын қалыптастыруға әсер ететін факторларды анықтау бойынша сауалнама нәтижелері.

Педагогикалық ЖОО студенттерінің сауалнамасының нәтижелері – 20 адам.

Кәсіби сәйкестікті сәтті қалыптастыру үшін ең маңызды факторлар: отбасы мен достарының қолдауы – 40%; мұғалімдермен оң қарым-қатынас – 30%; оқудағы жетістіктері мен жеңістері – 25%; белсенді қоғамдық жобаларға қатысу – 15%.

Мұғалім ретінде өз болашақтары туралы қаншалықты жиі ойланады: өте жиі – 50%; кейде – 35%; сирек – 10%; ешқашан – 5%.

Мұғалімнің «Мен» концепциясы бойынша болашақ жұмысына қатысты ең басты алаңдататын мәселелер: оқушылармен ортақ тіл табысу мүмкіндігі – 45%; құзыреттілігі мен кәсібилігінің төмендігі – 38%; өз жұмысын басқа мұғалімдер мен басшылық тарапынан бағалауы – 17%.

Оқытушылар білім алушыларға өзін-өзі болашақ маман ретінде қалыптастыруға қалай көмектеседі: өз бетінше жұмыс істеуге мүмкіндік береді – 50%; жеке тәжірибелерімен және мысалдарымен бөліседі – 32%; 13% жетістікке жетуді қолдайды және шабыттандырады; 5% қорқыту арқылы.

Оқу процесінде таңдаған мамандығыңызға деген көзқарасыңызды не өзгертеді: практикалық сабақтардың болмауы – 50%; оқыту әдістемесі бойын-

ша кейбір арнайы пәндердің күрделілігі – 28%; 22% мансаптық өсудің нақты перспективаларының болмауы.

Болашақ мұғалім мамандығына дайын болу үшін білім беру жүйесінде не өзгерткісі келеді: тәжірибелік сабақтар санын көбейту – 45%; оқыту әдістемесі бойынша пәндерді оқыту сапасын жақсарту – 42%; тәжірибелі педагогтерде міндетті тағылымдаманы енгізу – 18%.

Педагогикалық ЖОО оқытушыларының сауалнамасының нәтижелері, 20 адам.

Педагог-студенттердің кәсіби бірегейлігін қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар: пәнге деген ынтасы мен қызығушылығы – 48%; оқыту сапасы мен әдістемесі – 36%; «Мен» концепция мен кәсіпті дамытуға бағытталған тәжірибеге бағытталған жобаларға қатысу тәжірибесі – 16%.

Студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастыруға ықпал ету үшін қандай әдістер қолданылады: жеке консультациялар – 42%; топтық талқылаулар мен пікірталастар – 33%; жобалық қызмет пен зерттеу жобаларына қатысу – 25%.

Студенттердің кәсіби дайындығының қандай аспектілері ерекше назар аударуды және пысықтауды талап етеді: коммуникативтік дағдыларды дамыту – 52%; мінез-құлықтың этикалық нормаларын қалыптастыру – 34%; стресске төзімділік деңгейін арттыру – 14%.

Студенттердің жауапкершілік пен өзін кәсіби маман ретінде сезімін қалыптастырудағы оқу процесінің рөлі қандай: оқытушының жеке тәжірибесі арқылы оқыту – 56%; мамандықтағы стандарттар мен ережелерді сақтаудың маңыздылығын түсіндіру – 31%; жауапкершілікті талап ететін іс-шараларды ұйымдастыру – 23%.

Табысты мұғалім болу үшін қандай жеке қасиеттер маңызды: эмпатия және тыңдау қабілеті – 44%; икемділік пен бейімделу – 37%; үнемі өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу – 19%.

Стейкхолдер сауалнамасының нәтижелері – 20 адам.

Мектеп ұжымында жас мамандардың табысты бейімделуі үшін қандай факторлар маңызды: аға әріптестердің қолдауы – 46%; тәлімгерінің болуы – 39%; мектеп басшылығының күтетін нәтижесі мен талаптарын нақты түсіну – 15%.

Қазіргі таңда табысты жұмыс істеу үшін педагогикалық жоғары оқу орындарының түлектері қандай қасиеттерге ие болуы керек: коммуникабельділік және әртүрлі балалармен тіл табыса білу – 53%; балалар үшін көшбасшы болу – 32%; үздіксіз оқуға және өзін жетілдіруге дайындық – 29%; білім беру ортасында үнемі байқалатын тұрақты өзгерістерге тез бейімделу қабілеті – 18%.

Қандай дағдылар мен құзыреттер жұмыс процесінде түлектерге үлкен қиындықтар туғызады: сыныпты басқару және тәртіпті сақтау – 58%; оқытуда за-

манауи технологияларды қолдану – 15%; ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істей білу – 27%.

Педагогикалық жоғары оқу орындарының түлектерінің дайындық деңгейін қалай бағалады: жоғары, бірақ жұмыс орнында қосымша оқытуды қажет етеді – 33%; орташа, бірақ білім мен дағдыларда айтарлықтай олқылықтар бар – 51%; төмен және айтарлықтай қосымша дайындықты қажет етеді – 16%.

Мұғалім мансабындағы сәттіліктің негізгі факторы қандай; кәсіби өсу мен өзін-өзі дамытуға үнемі ұмтылу – 54%; оқушылармен және ата-аналармен сенімді қарым-қатынас орната білу – 26%; икемділік және жаңа жұмыс жағдайларына бейімделу қабілеті – 20%.

Ұсынылған мәліметтер негізінде келесі қорытындыларды жасауға болады:

1. Болашақ мұғалімдердің «Мен» концепциясын қалыптастыруға әсер ететін негізгі факторлар;

– педагогикалық жоғары оқу орындарының студенттері кәсіби сәйкестікті қалыптастырудың негізгі факторлары отбасы мен достарының қолдауы (40%), мұғалімдермен қарым-қатынастың оң тәжірибесі (30%) және оқудағы жетістіктері (25%). Нәтижелер «Мен» концепциясын қалыптастыру процесінде студенттер үшін әлеуметтік орта мен жеке тәжірибенің маңыздылығын көрсетеді;

– оқытушылар пәнге деген ынта мен қызығушылықты (48%), оқыту мен әдістеменің сапасын (36%), сондай-ақ тәжірибеге бағытталған жобаларға қатысу тәжірибесін (16%) маңызды факторлар деп санайды;

– жұмыс берушілер қолдауының маңыздылығын (46%) және тәлімгерінің болуын (39%) мектеп ұжымына жас мамандардың сәтті бейімделуінің маңызды шарттары ретінде атап өтеді.

2. Оқу процесінде негізгі қиындықтар мен мәселелер анықталды:

– студенттер үшін практикалық сабақтардың жетіспеушілігі (50%) және кейбір пәндердің күрделілігі (28%) олардың таңдалған мамандыққа деген көзқарасына әсер етеді. Мансаптық өсудің нақты перспективаларының болмауын да студенттер атап өтті (22%).

– оқытушылар коммуникативтік дағдыларды дамытуға (52%) және стресске төзімділік деңгейін арттыруға (14%) ерекше назар аударуды және оқу процесінде пысықтауды қажет ететін негізгі мәселелерге баса назар аударады;

– стейкхолдерлер сыныпты басқару және тәртіпті сақтау құзыреттіліктерін дамытудың маңыздылығына (58%) және оқытуда заманауи технологияларды қолданудың (27%) маңыздылығына назар аударады.

Жалпы, оқу процесінің практикасы мен әдістемелік қамтамасыз етілуі кемшілікпен анықталады, өйткені практикалық сабақтардың болмауы және оқытылатын пәндердің күрделілігі студенттердің таңдалған мамандыққа деген

көзқарасына кері әсер етеді. Сонымен қатар респонденттердің көпшілігі, студенттер де, мектеп басшылары да оқыту сапасын жақсарту қажеттілігін атап өтті.

Білім беру жүйесіндегі қажетті өзгерістер:

– студенттердің көпшілігі (45%) практикалық сабақтар санының артуын қалайды, бұл білімді практикалық қолдануға көбірек көңіл бөлу қажеттілігін растайды; едәуір бөлігі (42%) жекелеген пәндерді, әсіресе оқыту әдістемесі бойынша оқыту сапасын жақсарту қажет деп санайды;

– оқытушылардың үштен бірінен астамы (33%) интерактивті оқыту әдістерінің маңыздылығын көрсететін студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастыруға көмектесу үшін топтық талқылаулар мен пікірталастарды пайдаланады.

– оқытушылар мен жұмыс берушілердің пікірінше, кәсіби дайындықтың маңызды аспектілері коммуникативті дағдыларды дамыту және стресске төзімділік деңгейін арттыру болып табылады.

– мектеп жағдайында түлектердің сәтті бейімделуінің негізгі шарттары дұрыс ұйымдастырылған бейімделу, тәлімгерлік және әріптестердің қолдауы болып табылады.

Педагогикалық мамандықтар студенттерінде «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін бағалау нәтижелері 1-кестеде көрсетілген.

1-кесте – Болашақ педагогтердің «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейін бағалау нәтижелері (20 адам)

Қатысушылар	Физикалық	Әлеуметтік	Психологиялық	Мүдделер	Мақсаттар	«Мен» концепциясының қалыптасу деңгейі
Топ бойынша орташа көрсеткіштер	2.5	4.05	6.05	2.95	4.1	Жоғары: 6 адам Орташадан жоғары – 6; орта – 8

Ең жоғары орташа көрсеткіштер болашақ педагогтерде психологиялық дағдылар бойынша байқалады (6,05), содан кейін тұжырымдау және мақсаттарға жету (4,1), әлеуметтік (4,05), мүдделер (2,95) және физикалық (2,5), бұл келесідей қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Болашақ мұғалімдер психологиялық дағдылар бойынша ең жоғары орташа көрсеткіштерге ие, бұл студенттердің өзін-өзі тануға, өзін-өзі бағалауға және олардың эмоционалдық күйлерін түсінуге көп көңіл бөлетіндігін көрсетуі мүмкін. Педагогикалық қызмет үшін психологиялық зейіннің жоғары деңгейі маңызды, өйткені мұғалім оқушылардың эмоциялары мен қажеттіліктерін түсініп, ескеруі керек.

Студенттердің келесі маңызды дағдылары – мақсат қою және оған жету. Осы көрсеткіш бойынша болашақ мұғалімдер өздерінің өмірлік және кәсіби

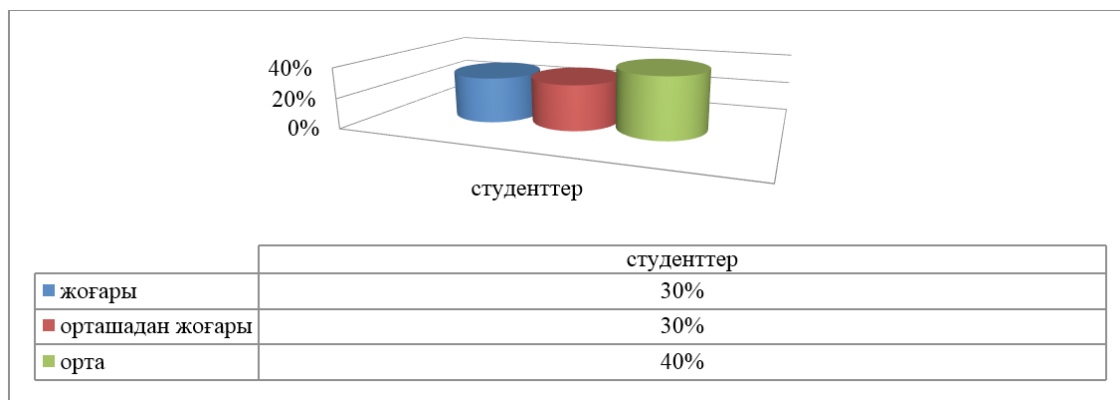
мақсаттарын тұжырымдаудың жақсы қабілетін көрсетеді, бұл мұғалім үшін өзінің кәсіби мансабына қатысты да, мұғалімнің міндеттерінің бірі ретінде де маңызды қасиет болып табылады, оған сәйкес оқушыларға мақсат қоюға және оларға қол жеткізуге көмектесу керек.

Болашақ мұғалімдердің әлеуметтік дағдылары да орташа деңгейде. Бұл педагогикалық мамандықтардың студенттері өздерінің әлеуметтік рөлін түсінетіндігіне және қоғаммен қалай қарым-қатынас жасау керектігін түсінетіндігіне байланысты. Әлеуметтік тұжырымдар мұғалімге бірінші кезекте оқушылармен, сондай-ақ әріптестерімен және ата-аналарымен тығыз байланыста жұмыс істеу үшін қажет.

Студенттердің зейін деңгейі бойынша төртінші орында студенттердің мүдделері тұр. Мұндай нәтижелер болашақ педагогтер өздерінің сабақтан тыс қызығушылықтары мен хоббилерін әлі толық анықтамағанын немесе болашақ өміріндегі басқа мәселелермен салыстырғанда оларға аз көңіл бөлетінін көрсетеді.

Студенттер физикалық сипаттамаларды аз біледі, шамасы, олардың жасына байланысты олардың физикалық қасиеттерін түсіну және сипаттау қиынырақ болды. Мұндай нәтижелер болашақ мұғалімдер ретінде өздерінің «Мен» концепциясында олардың сыртқы келбеті мен физикалық жағдайына аз көңіл бөлетіндігін көрсетуі мүмкін.

Ұсынылған мәліметтерге сүйене отырып, 1-суретке сәйкес сауалнамаға қатысқан студенттерде «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейіне қатысты қорытынды жасау керек.

1-сурет – Болашақ мұғалімдерде «Мен» концепциясының қалыптасу деңгейі

Зерттеу көрсеткендей, респонденттердің ешқайсысында «Мен» концепциясының ешбір деңгейі толық қалыптаспаған. Дегенмен алты студентте жоғары

қалыптасу деңгейі анықталды (20%). Олардың жауаптары әртүрлі және терең психологиялық сипаттамалармен, сондай-ақ нақты тұжырымдалған мақсаттармен ерекшеленеді. Бұл көрсеткіштер олардың жеке қасиеттері мен ұмтылыстарының жоғары деңгейін көрсетеді.

Орташадан жоғары деңгей алты студентте белгіленді (30%). Мұндай нәтижелер бұл студенттердің жеткілікті жақсы психологиялық сипаттамалармен қатар олардың мүдделері мен мақсаттарына назар аударатындығын көрсетеді. Дегенмен, олардың жауаптары «Мен» концепциясының жоғары қалыптасу санатына жатқызылғандармен салыстырғанда азырақ.

«Мен» концепциясының қалыптасуының орта деңгейі сегіз студенттен табылды (40%). Бұл топ әлеуметтік рөлдер мен физикалық сипаттамалардың белгілі бір таңдауымен сипатталады. Алайда олардың жауаптарында психологиялық аспектілер мен қызығушылықтар аз, ал мақсаттар нақты көрсетілмеген.

«Мен» концепциясының төмен деңгейі бірде-бір студентте анықталған жоқ, бұл педагогикалық мамандықтар бойынша оқитын барлық респонденттердің белгілі бір дәрежеде «Мен» концепциясы қалыптасқанын көрсетеді.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби дайындығы аясында «Мен» концепциясын қалыптастыру процесін оңтайландыру үшін ең тиімді тәжірибелерді біріктіретін кешенді модель жасалды. Бұл модель білім беру тәжірибесінде өзінің тиімділігін дәлелдеген рефлексивті әдістерді қолдануға негізделген.

Модельдің негізгі мақсаты – болашақ мұғалімдердің өздерінің кәсіби ерекшеліктерін тереңірек түсінуіне ықпал ету, сонымен қатар олардың педагогика саласындағы болашақ кәсіби қызметінің тиімділігін арттыру. Рефлексиялық тәжірибелерді білім беру процесіне біріктіру студенттерге олардың кәсіби қалыптасуы үшін қажетті негізгі жеке қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді.

Схемалық түрде модель 2-суретте көрсетілген, «Мен» концепциясы қалыптасуының негізгі бағыттары (сол жақта) және қолданылатын рефлексиялық тәжірибелер (оң жақта) анықталған.

Студенттерді жоғары оқу орнында оқыту процесіне енгізілген рефлексивті әдістер мен «Мен» концепциясын интеграциялаудың ұсынылған моделі болашақ педагогтарды, студенттердің мұғалім ретіндегі кәсіби сәйкестендіруді неғұрлым саналы түсінуі арқылы дайындауға ықпал етеді.

Мұндай хабардарлық болашақ педагогтерге педагогикалық тәжірибеде адаспауға және олардың ішкі сенімдері мен құндылықтарына сәйкес дұрыс шешімдер қабылдауға көмектесуі керек; педагогикалық мамандықтар студенттерінің сезімдері мен эмоциялары болашақта ол жұмыс істейтін сыныпта жайлы жағдай жасауға мүмкіндік береді; мұғалімдер өздерінің эмоцияларын ғана емес, сонымен бірге стрессті де тиімді басқара алады, бұл болашақ мұғалімнің

тұрақтылығының артуына әкеледі; болашақ мұғалімдер өздерінің сенімдері мен құндылықтарына және т.б. негізделген шешім қабылдауды үйренеді.

Өзін-өзі тану және өзін-өзі бақылау	• рефлексивті жазу әдістері, • күнделік жүргізу, • интроспекция • олардың күшті және әлсіз жақтарын, құндылықтарын, сенімдері мен эмоцияларын терең түсіну үшін қолданылады
Белсенді тыңдау және эмпатия	• белсенді тыңдау және басқа адамдардың қажеттіліктерін түсіну дағдыларын үйрету • ол эмпатия мен эмоционалды интеллектті дамыту үшін қолданылады
Рефлексивті ойлау	• өз ойлары мен іс-әрекеттерін талдау әдістері, өзіне сұрақ қою әдістері, • жағдайларды рефлексивті талдау әдістері
Жоспарлау және мақсат қою	• ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді мақсат қою бойынша сабақтар, • жеке даму стратегияларын әзірлеу және олардың жетістіктерін бағалау
Эмоционалды интеллект	• жағымды эмоцияларды қалыптастыру, стрессті бақылау бойынша тәжірибелік жұмыстар • қақтығыстар мен дағдарыстық жағдайларды басқару сабақтары
Кәсіби сәйкестендіру	• өзінің кәсіби рөлін білуге арналған сабақтар • ЖОО-ның білім беру процесінде өз орнын анықтауды тестілеу
Іс-әрекеттегі іске асыру	• оқыту барысында жаңа білім мен дағдыларды нақты тәжірибеге енгізу • алынған нәтижеге рефлексивті бағалау жүргізу

2-сурет – Рефлексивті әдістермен интеграцияда «Мен» концепциясына негізделген болашақ педагогтерді кәсіби даярлау моделі

Қорытынды

Кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастырудың барлық теориялық тәсілдері оны мұғалімдердің кәсіби дайындығында қолдану мүмкіндігін көрсетеді. Теориялардың әрқайсысы «Мен» концепциясын қалыптастырудың дербес тәсілдерін ұсынады. Біздің ойымызша интеграцияланған тәсіл ең қолайлысы болып табылады.

Болашақ мұғалімдерде «Мен» концепциясын қалыптастыру үшін бақылау барысында әзірленген ұсыныстар: студенттердің тәуелсіздігі мен сыни ойлауының қалыптасуына көрнекі әсер ететін интерактивті тәжірибелік сабақтардың санын

көбейту; оқу практикасынан өту кезінде кәсіби педагогикаға жақын жағдайларда нақты жұмыс тәжірибесін алуды қамтамасыз ету маңызды.

Респонденттердің үш тобының сауалнамасының нәтижелері болашақ педагогтердің «Мен» концепциясын сәтті қалыптастыру әлеуметтік, академиялық және кәсіби факторлардың, соның ішінде практикалық дайындықтың, оқытудың сапалы әдістемесінің және басқалардың қолдауының үйлесуіне байланысты екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, болашақ педагогтердің көпшілігі өздерінің психологиялық қасиеттері мен кәсіби мақсаттары туралы жеткілікті деңгейде біледі, бұл оларды дайындаудың маңызды элементі болып табылады. Алайда, студенттер «Мен» концепциясының үйлесімді және біртұтас қалыптасуына қол жеткізу үшін әлеуметтік аспектілерге, жеке мүдделеріне және физикалық жағдайына көбірек көңіл бөлуі керек.

Кәсіби «Мен» концепциясын қалыптастыру үшін әзірленген кешенді модель студенттерді педагогикалық қызметке дайындаудың тиімділігін арттыруға бағытталған. Рефлексивті әдістерді білім беру процесіне біріктіру студенттердің тұрақты және сенімді «Мен» концепциясын дамытуға ықпал етеді, бұл оларды сыртқы сын-қатерлерге және өзгерістерге толы білім беру ортасына дайындайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. **Жакупова, Г.А.** Сущностные характеристики личностно-профессионального развития будущего учителя [Текст] // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2010. – №7(51). – С. 27-31.
2. **Тергенбаева, Ж.Т. Карашолакова, Л.Н.** Педагогические основы формирования профессиональной компетентности будущих педагогов [Текст] // Вестник Карагандинского университета. – 2021. – №4(104). – С. 60-65.
3. **Жуламанова, Д.Б. Жуламанов, А.К.** Управление процессом профессионального становления молодых учителей [Текст] // Вестник Казахского национального женского педагогического университета. – 2021. – №3. – С. 6-19.
4. **Матаев, Б.А.** Кәсіби даярлау жағдайында студенттердің «Мен» концепциясын қалыптастырудың ғылыми негіздері: 6D010300: док. PhD ... дис. [Мәтін] – Нұр-Сұлтан, 2022. – 176 б.
5. **Zhilgildinova, M. Aubakirova, R. Manyapova, T. Berikbo, R.R. Kostyunina, A.A. Mishchenko, E.V.** Self-development as a factor of professional growth of future teachers [Text] // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2022. – №3(17). – P. 903-919 <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6984>
6. **Кенжебеков, Б.Т.** Университет студенттерінің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы: моногр. [Мәтін] – Астана: Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық ун-ті, 2001. – 275 б.
7. **Байжұманова, Н.С.** Кәсіби құзыреттіліктерді қалыптастыру ерекшеліктері [Мәтін] // Қарағанды университетінің хабаршысы. Педагогика сериясы. – 2009. – №2(54). – Б. 77–84.

8. **Салханова, Ж.Х.** Компетентность и компетенции: моногр. [Текст] – Алматы: Казах. нац. ун-т им. Аль-Фараби, 2013. – 178 с.
9. **Jelena, Z., Maksimovic, S.** Teachers Self-concept and its benefits for science education [Text] // Journal of Baltic Science Education. – 2019. – №1(18). – P. 105-116. <https://doi.org/10.33225/JBSE/19.18.105>
10. **Pena, K. Bustos, C. & Díaz, A.** Impact of teacher training on academic Self-concept and educational outcomes [Text] // Electronic Journal of Research in Educational Psychology. – 2019. – №17(49). – P. 519-540 <https://doi.org/10.25115/ejrep.v17i49.2219>
11. **Sebalo, L., & Teslenko, T.** Future Teacher Training for Self-Education Activity in Physical Education at Elementary School [Electronic resource] // Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. – 2020. – №1(12). – P. 106-119 <https://doi.org/10.18662/rrem/202>.
12. **Tarkhan, L.** Pedagogical Potential In Future Teacher's Professional Self-Development [Electronic resource] // European Proceedings. – 2020. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.01.26>
13. **Загвязинский, В.И.** Теория обучения: современная интерпретация: учебное пособие для студентов вузов. [Текст] – М.: Академия, 2008. – 188 с.
14. **Хамрокулова, Д.Ф.** Личность в концепции гуманистического воспитания [Текст] // Вестник науки и образования. – 2019. – №2(62). – С. 51-53
15. **Халилов, Ш.Р.** Педагогические условия развития профессиональной субъектной позиции учителя в процессе адаптации к профессиональной деятельности: автореф... дис. канд. пед. наук. [Текст] – Астрахань, 2010. – 24 с.
16. **Чозгиян, О.П.** Формирование когнитивно-деятельностного компонента субъектной профессиональной позиции будущих учителей [Электронный ресурс] // Вестник МГПУ серия «Современный колледж». – 2022. URL:<https://pedpsyjournal.mgpu.ru/wp-content/uploads/sites/14/2022/04/chozgiyan-o-p.pdf>
17. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты. ҚР Оқу-ағарту министрімен 3.08.2022 жылғы № 348 бұйрығымен бекітілген [Электрондық ресурс]. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031>
18. «Педагог» кәсіби стандарты. ҚР Оқу-ағарту министрінің м.а. 15.12.2022 жылғы №500 бұйрығымен бекітілген [Электрондық ресурс]. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031149>
19. **Karimova, L., Biktagirova, G., & Ismagilova, L.** Developing Self-Efficacy of Future EFL Teachers [Electronic resource] // Proceedings IFTE. – 2020. <https://doi.org/10.3897/ap.2.e0919>
20. **Garcia-Martinez, I., Gavin-Chocano, O., Leon, S., & Ubago-Jimenez, J.** Analysis of the Pre-Service Teachers' Academic Stress Based on Their Self-concept and Personality [Electronic resource] // Education Sciences. – 2021. <https://doi.org/10.3390/educsci11110659>

References

1. **Zhakupova, G.A.** Sushchnostnye harakteristiki lichnostno professional'nogo razvitiya budushchego uchitelya [Essential characteristics of the personal and professional development of a future teacher] [Text] // Proceedings of the Volgograd State Pedagogical University. – 2010. – №7(51). – P. 27-31 [In Russian]
2. **Tergenbayeva, J.T. Karasholakova, L.N.** Pedagogicheskie osnovy formirovaniya professional'noj kompetentnosti budushchih pedagogov [Pedagogical foundations of the formation of professional competence of future teachers] [Text] // Bulletin of Karaganda University. – 2021. – №4(104). – P. 60-65 [In Russian]

3. **Zhulamanova, D.B. Zhulamanov, A.K.** Upravlenie processom professional'nogo stanovleniya molodyh uchitelej [Management of the process of professional formation of young teachers] [Text] // Bulletin of the Kazakh National Women's Pedagogical University. – 2021. – №3. – P. 6-19 [In Russian]
4. **Matayev, B.A.** Kasibi dayarlau zhagdaiynda studentterdin «Men» koncepciyasyn kalypstastyrudyn gylymi negizderi: dissertaciya na soiskanie stepeni doctora filosofii (PhD) po specialnosti 6D010300 – Pedagogika i psihologiya [Scientific foundations of the formation of the concept of «Self» of students in the conditions of professional training: 6D010300: Doc. PhD ... dis.] [Text] – Nur-Sultan, 2022. – 176 p. [In Kazakh]
5. **Zhilgildinova, M. Aubakirova, R. Manyapova, T. Berikbo, R.R. Kostyunina, A.A. Mishchenko, E.V.** Self-development as a factor of professional growth of future teachers [Text] // Cypriot Journal of Educational Sciences. – 2022. – №3(17). – P. 903-919 <https://doi.org/10.18844/cjes.v17i3.6984>
6. **Kenzhebekov, B.T.** Universitet studentteriniñ kasibi qyzyrettiligin qalyptastyrudyn teoriyasy men praktikasy [Theory and practice of the formation of professional competence of university students]: monogr. [Text] – Astana: L.N. Gumilyov Eurasian National University. Eurasian National University, 2001. – 275 p. [In Kazakh]
7. **Baizhumanova, N.S.** Kasibi qyzyrettilikterdi qalyptastyru erekshelekteri [Features of the formation of professional competencies] [Text] // Bulletin of Karaganda University. Pedagogy series. – 2009. – №2(54). – P. 77-84. [In Kazakh]
8. **Salkhanova, J.H.** Kompetentnost' i kompetencii [Competence and competencies]: monograph. [Text] – Almaty: Kazakh National Al-Farabi University, 2013. – 178 p. [In Russian]
9. **Jelena, Z. Maksimovic, S.** Teachers Self-concept and its benefits for science education [Electronic resource] // Journal of Baltic Science Education. – 2019. – №1(18). – P. 105-116. <https://doi.org/10.33225/JBSE/19.18.105>
10. **Pena, K. Bustos, C. & Díaz, A.** Impact of teacher training on academic Self-concept and educational outcomes [Text] // Electronic Journal of Research in Educational Psychology. – 2019. – №17(49). – P. 519-540
11. **Sebalo, L., & Teslenko, T.** Future Teacher Training for Self-Education Activity in Physical Education at Elementary School [Text] // Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala. – 2020. – №1(12). – P. 106-119
12. **Tarkhan, L.** Pedagogical Potential In Future Teacher's Professional Self-Development [Electronic resource] // European Proceedings. – 2020. <https://doi.org/10.15405/epsbs.2020.01.26>
13. **Zagvyazinsky, V.I.** Teoriya obucheniya: sovremennaya interpretaciya [Theory of learning: a modern interpretation]: a textbook for university students [Text]. – M.: Academy, 2008. – 188 p. [In Russian]
14. **Khamrakulova, D.F.** Lichnost' v koncepcii gumanisticheskogo vospitaniya [Personality in the concept of humanistic education] [Text] // Bulletin of Science and Education. – 2019. – №2(62). – P. 51-53. [In Russian]
15. **Khalilov, S.R.** Pedagogicheskie usloviya razvitiya professional'noj sub»ektnoj pozicii uchitelya v processe adaptacii k professional'noj deyatel'nosti [Pedagogical conditions for the development of a teacher's professional subjective position in the process of adaptation to professional activity]: abstract. ... candidate of Pedagogical Sciences. [Text] – Astrakhan, 2010. – 24 p. [In Russian]
16. **Chozgiyan, O.P.** Formirovanie kognitivno-deyatelnostnogo komponenta sub»ektnoj professional'noj pozicii budushchih uchitelej [Formation of the cognitive activity component of the subjective professional position of future teachers] [Electronic resource] // Bulletin of the Moscow State

Pedagogical University series «Modern College». – 2022. URL: <https://pedpsyjournal.mgpu.ru/wp-content/uploads/sites/14/2022/04/chozgiyan-o-p.pdf> [In Russian]

17. Mektepke dejingi tarbie men okytudyn, bastauysh, negizgi orta zhane zhalpy orta, tekhnikalыk zhane kәсіptik, orta bilimnen kejingi bilim berudin memlekettik zhalpyga mindetti standarty [The state mandatory standard of preschool education and training, primary, basic secondary and general secondary, technical and vocational, post-secondary education]. Approved by Order of the Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated 08.3.2022 N. 348. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200029031> [In Kazakh]

18. «Pedagog» kasibi standarty [Professional standard «Pedagogue»]. Approved by the order of the Acting Minister of Education of the Republic of Kazakhstan dated 15.12.2022 N. 500. [Electronic resource] <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2200031149> [In Kazakh]

19. Karimova, L., Biktagirova, G., & Ismagilova, L. Developing Self-Efficacy of Future EFL Teachers [Electronic resource] // Proceedings IFTE. – 2020. <https://doi.org/10.3897/ap.2.e0919>

20. Garcia-Martinez, I., Gavin-Chocano, O., Leon, S., & Ubago-Jimenez, J. Analysis of the Pre-Service Teachers' Academic Stress Based on Their Self-concept and Personality [Electronic resource] // Education Sciences. – 2021. <https://doi.org/10.3390/educsci11110659>

Б.А. Матаев*, А.К. Матаева, Л.М. Мұсатіла
Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан,
Павлодар, Республика Казахстан

Формирование «Я»-концепции в процессе профессиональной подготовки будущих педагогов

Аннотация. В настоящей статье нами рассмотрены проблемы и перспективы выработки важных характеристик «Я»-концепции в ходе профессиональной подготовки будущих педагогов в вузе. Целью исследования определено изучение результатов и возможностей профессионального процесса формирования «Я»-концепции у студентов педагогических специальностей. Исследование проведено по четырем направлениям. В ходе анализа теоретических подходов к формированию «Я»-концепции в контексте профессиональной подготовки будущих педагогов установлено, что все теоретические подходы по формированию профессиональной «Я»-концепции показывают, на возможность использования ее в профессиональной подготовке педагогов. Наиболее приемлемой признается интегрированный подход. Основными факторами, влияющими на формирование «Я»-концепции будущего педагога определены социальные, академические и профессиональные, включая практическую подготовку, качественную методику преподавания и поддержку со стороны окружающих. Установлены трудности проблемы и желаемые изменения в процессе обучения. Уровень сформированности «Я»-концепции у студентов педагогических специальностей высокий, выше среднего и средний, в основном за счет развития психологических качеств и постановки целей. Научная и практическая значимость работы заключается в том, что рекомендованы пути оптимизации процесса формирования «Я»-концепции через внедрение эффективных практик в учебный процесс. А также разработана комплексная модель, направленная улучшение процесс подготовку студентов как будущих педагогов за счет интеграции рефлексивных техник для формирования профессиональной «Я»-концепции. Ценность проведенного исследования заключается в том, что этой

работой внесен научно-практический вклад в психологию профессионального образования как научную область.

Ключевые слова: «Я»-концепция, профессиональное формирование, педагогическое образование, личностное развитие, профессиональная идентичность, самосознание, педагогическая подготовка.

B. Matayev*, A. Matayeva, L. Mussatila
Pavlodar Pedagogical University named after Alkei Margulan,
Pavlodar, Republic of Kazakhstan

Formation of Self-concept in the process of professional training of future teachers

Annotation. In this article we consider the problems and prospects of developing important characteristics of Self-concept in the course of professional training of future teachers in higher education. The aim of the research is to study the results and possibilities of the professional process of forming Self-concept in students of pedagogical specialties. The research was conducted in four directions. During the analysis of theoretical approaches to the formation of Self-concept in the context of professional training of future teachers it was found that all theoretical approaches to the formation of professional Self-concept show the possibility of using it in the professional training of teachers. The integrated approach is recognised as the most acceptable. The main factors influencing the formation of Self-concept of a future teacher are defined as social, academic and professional, including practical training, quality teaching methods and support from others. The difficulties of the problem and the desired changes in the learning process were identified. The level of Self-concept formation in students of pedagogical specialties is high, above-average and average, mainly due to the development of psychological qualities and goal setting. Scientific and practical significance of the work lies in the fact that the ways of optimising the process of formation of Self-concept through the introduction of effective practices in the educational process are recommended. And also the complex model directed improvement of process of preparation of students, as future teachers, at the expense of integration of reflexive techniques for development of effective Self-concept is developed. The value of the conducted research lies in the fact that the research has made a scientific and practical contribution to the psychology of professional education as a scientific field.

Keywords: Self-concept, professional development, teacher education, personal development, professional identity, self-consciousness, teacher training.